

TOMASZ TROJNAR

**ASPEKTY ORGANIZACYJNE I MAJĄTKOWE
FUNKCJONOWANIA STOWARZYSZEŃ KOŚCIOŁA
KATOLICKIEGO W ŚWIETLE REGULACJI PRAWA
POLSKIEGO I PRAWA KANONICZNEGO**

Prawo do stowarzyszania się stanowi jedno z podstawowych uprawnień, jakie przysługuje każdemu człowiekowi. Jest ono zagwarantowane w ustawodawstwie na poziomie międzynarodowym, europejskim i krajowym. Idea podstawowych praw człowieka jest zasadniczo zbieżna z nauczaniem Kościoła, stąd kwestia realizacji prawa do zrzeszania się oraz obowiązki z tego uprawnienia wynikające zostały również uwzględnione w prawie kanonicznym¹. Prawne rozwiązania w omawianym zakresie są dość rozproszone – zagadnienie stowarzyszania się członków Kościoła katolickiego w Polsce regulowane jest przez ratyfikowane umowy międzynarodowe, ustawy i rozporządzenia

---

LIC. TOMASZ TROJNAR, absolwent studiów licencjackich z zakresu historii i architektury Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, student prawa na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej oraz prawa kanonicznego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II i Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Kontakt: ttrojnar91@gmail.com

1 T. Pawluk, *Idea podstawowych praw człowieka w prawie kościelnym*, „Prawo Kanoniczne” 22/1979, s. 39.

oraz przepisy prawa kanonicznego. Brak jednolitego unormowania poważnie utrudnia właściwą interpretację niejednokrotnie sprzecznych w swej treści przepisów, pochodzących w dodatku z ręki nie tylko państwowego, ale i także kościelnego ustawodawcy. Przedmiotem niniejszego artykułu są zwłaszcza organizacyjne i majątkowe aspekty funkcjonowania stowarzyszeń Kościoła katolickiego w Polsce.

1. Podstawy stowarzyszania się wiernych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku

Uznanie prawa wiernych do stowarzyszania się zostało przez prawodawcę zagwarantowane w sposób bezpośredni w kan. 215 KPK². Według przedmiotowego kanonu: „Wierni mają prawo swobodnego zakładania stowarzyszeń i kierowania nimi, dla celów miłości lub pobożności albo dla ożywiania chrześcijańskiego powołania w świecie, a także odbywania zebrań dla wspólnego osiągnięcia tych celów”³. Podmiotowe uprawnienie wiernych do stowarzyszania się, wynika wprost z treści zacytowanego przepisu. Wskazać należy, że zakres uprawnienia wiernych do zrzeszania się ograniczony jest poprzez określenie przez ustawodawcę celów, jakie mogą być realizowane przez przedmiotowe stowarzyszenia. Powinny one pozostawać w ścisłym związku z powołaniem wiernych, co z natury wyklucza organizacje dążące jedynie do osiągania celów doczesnych⁴. Kościelny ustawodawca bliżej określa naturę stowarzyszeń kościelnych w kan. 298. Jak stwierdza – „W Kościele istnieją stowarzyszenia różniące się od instytucji życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołowskiego, w których wierni, czy to duchowni czy świeccy, albo duchowni i świeccy razem, dążą wspólnym wysiłkiem do ożywiania doskonalszego życia, do rozwoju publicznego kultu lub popierania chrześcijańskiej doktryny, albo do podejmowania dzieł apostołatu, mianowicie poczynań związanych z ewangelizacją, wykonywania dzieł pobożności lub miłości lub zmierzających do ożywienia duchem chrześcijańskim porządku doczesnego”⁵. W obecnym Kodeksie stowarzyszenia zostały sklasyfikowane

2 Szerzej T. Rakoczy, *Publiczne stowarzyszenia wiernych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, Gniezno 2010, s. 45.

3 *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984 (dalej KPK).

4 Por. J. Hiervada, *Komentarz do kan. 215*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* red. P. Majer, Kraków 2011, s. 210.

5 Por. Kan. 298 § 1 KPK.

pod względem ich zależności w stosunku do hierarchii kościelnej. Zgodnie z tym, na podstawie kan. 299 KPK wyróżnia się:

- Stowarzyszenia publiczne – erygowane przez władzę kościelną
- Stowarzyszenia prywatne – zakładane przez samych wiernych

Wszystkie stowarzyszenia wiernych, zarówno publiczne, jak i prywatne, powinny mieć własne statuty, które określają cel stowarzyszenia, siedzibę, zarząd i warunki wymagane do uczestnictwa w nich wiernych. Statuty te powinny zostać zatwierdzone przez kompetentną władzę kościelną. Ustawodawca dostrzega ponadto istnienie stowarzyszeń świeckich, których członkami są wierni. Regulacja dotycząca stowarzyszeń świeckich w kan. 327–329 KPK nie jest kompleksowa.

2. Podstawy prawne stowarzyszania się obywateli w prawie polskim

Wobec sygnalizowanej we wstępie wielości aktów prawnych regulujących przedmiotowe zagadnienie, omawianie przepisów prawa krajowego warto rozpocząć od przywołania art. 87 Konstytucji RP dotyczącego hierarchii źródeł prawa. Aktem prawnym o najwyższym znaczeniu jest Konstytucja, następnie ustawodawca przyznaje prymat kolejno ratyfikowanym umowom międzynarodowym, ustawom i rozporządzeniom.

2.1. Konstytucja RP

Wolność tworzenia i działania stowarzyszeń została zagwarantowana już w rozdziale pierwszym Ustawy Zasadniczej, dotyczącym głównie rozwiązań ustrojowych⁶. Wolność ta wywodzona jest z zasady demokratycznego państwa prawnego, co wskazuje na jej duże znaczenie, tym większe, że swoboda zrzeszania się jest nieodłącznym elementem koncepcji społeczeństwa obywatelskiego, która z kolei legła u podstaw Konstytucji z 1997 roku⁷. Zakazy dotyczące istnienia określonych partii politycznych i innych organizacji – w tym stowarzyszeń – również wymienione zostały w Konstytucji, co dodatkowo zabezpiecza wolność tworzenia i działania stowarzyszeń. Art. 58 zawiera natomiast uprawnienie podmiotowe – każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się. Użyte określenie „każdemu” wskazuje, że uprawnienie, którego nośnikiem

6 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483) Art. 12 – Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

7 M. Jabłoński, *Spółeczeństwo obywatelskie – dylematy konstytucyjnoprawne*, w: *Prawna działalność instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, red. J. Blicharz, J. Boć, Wrocław 2009, s. 23.

normatywnym jest art. 58, przysługuje każdej osobie fizycznej przebywającej na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Wskazując zakres podmiotowy omawianego przepisu, należy nadmienić, że wyjątkiem są gminy – jednostki samorządu terytorialnego, które na podstawie odrębnych przepisów także mogą się stowarzyszać w celu wykonywania zadań z zakresu zadań własnych⁸. Prawo do stowarzyszania się można także wywieść z art. 30 i 31 dotyczących wolności i praw człowieka oraz obowiązku otoczenia ich opieką ze strony państwa.

2.2 Ratyfikowane umowy międzynarodowe

Na gruncie aktów ponadpaństwowych, wolność do stowarzyszania się jest swoistym postulatem, różnie formułowanym, uzasadnianym i umiejscawianym. Jak zostało to przedstawione powyżej, Rzeczpospolita Polska w swojej ustawie zasadniczej umożliwia osobom podległym jej jurysdykcji stowarzyszanie się. Dodatkowym zabezpieczeniem właściwego uwzględnienia w krajowym porządku prawnym postanowień ratyfikowanych umów jest art. 9 Konstytucji RP, zgodnie z którym „Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego”. W tej kategorii źródeł prawa jako wiążące należy przede wszystkim wskazać:

- Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 roku.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 roku⁹
- Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku¹⁰
- Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 roku¹¹

Szczególną umową międzynarodową, niewymienioną powyżej, jest konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, zawarty 28 lipca 1993 roku. W konkordacie, w art. 19, zagwarantowano wiernym prawo do zrzeszania się według prawa kanonicznego i w celach określonych prawem kanonicznym. W tym samym przepisie zastrzeżono także, że takie zrzeszenia podlegają również prawu polskiemu, jeśli w związku z prowadzoną działalnością wkraczają w sferę prawną zastrzeżoną ustawodawcy państwowemu.

8 E. Ura, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2012, s. 45.

9 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 38, poz. 167).

10 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

11 Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 14 grudnia 2007 (Dz. Urz. UE C.07.303.01).

2.3. Ustawy

Wyrażona w Konkordacie gwarancja prawa wiernych do zrzeszania się ma charakter ogólny, a jej rozwinieciem są przepisy ustaw. Regulacja ustawowa także nie jest jednolita. Kwestie wyznaniowe wszystkich zarejestrowanych w Polsce Kościołów i związków wyznaniowych reguluje ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹². Jest to ustawa wyznaniowa ogólna i znajduje ona zastosowanie głównie w stosunku do kościołów i związków wyznaniowych, których byt prawny w Polsce nie został uregulowany ustawami indywidualnymi. Kościoły i związki wyznaniowe, dla których zostały wydane ustawy indywidualne, również są objęte przepisami ustawy ogólnej, jednak pierwszeństwo stosowania mają ustawy indywidualne. Jest to konsekwencją obecnej w polskim porządku prawnym zasady *lex specialis derogat legi generali*. W zakresie prawa do stowarzyszania się przedmiotowa ustawa zawiera ogólne uprawnienia. W art. 19 ust. 2 pkt 14 ustawodawca zezwala na tworzenie przez Kościoły i związki wyznaniowe organizacji działających na rzecz formacji religijnej, kultu publicznego, zapobieganiu patologiom społecznym i ich skutkom. Na podstawie art. 19 ust. 2 pkt 18 Kościoły i związki wyznaniowe otrzymały także możliwość przynależności do międzynarodowych i międzywyznaniowych organizacji wyznaniowych. W odniesieniu do organizacji powstałych na podstawie art. 19 ust. 2 pkt 14 przytoczonej ustawy nie znajdują zastosowania przepisy ustawy Prawo o stowarzyszeniach, o ile organizacje te nie posiadają osobowości prawnej. Ustawa o zgromadzeniach wiąże je, gdy odbywają zebrania na drogach i placach publicznych, bądź w budynkach użyteczności publicznej. Władze Kościołów i związków wyznaniowych, w obrębie których organizacje religijne funkcjonują, są obowiązane do kontrolowania czy organizacje te postępują zgodnie z celami, dla których zostały powołane¹³.

Bardziej szczegółowe regulacje w zakresie stowarzyszania się wiernych znajdują się w ustawach indywidualnych. W stosunku do Kościoła Katolickiego takim aktem prawnym jest ustawa z 17 maja 1989 roku o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴. Prawo zrzeszania się na gruncie omawianej ustawy uregulowane jest w rozdziale 5, poświęconym organizacjom kościelnym, organizacjom katolickim oraz stowarzyszeniom katolików. Analogicznie jak w tytule rozdziału, ustawodawca

12 Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2001 r., Nr 79, poz. 855 z późn. zm.).

13 M. Ordon, *Stowarzyszenia i organizacje religijne*, w: *Prawo wyznaniowe*, wyd. 2, red. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin 2003, s. 361.

14 Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1989 Nr 29 poz. 154).

wyróżnił trzy formy organizacyjne, w jakich wierni mogą realizować prawo do zrzeszania się: 1) organizacje kościelne; 2) organizacje katolickie; 3) stowarzyszenia katolików.

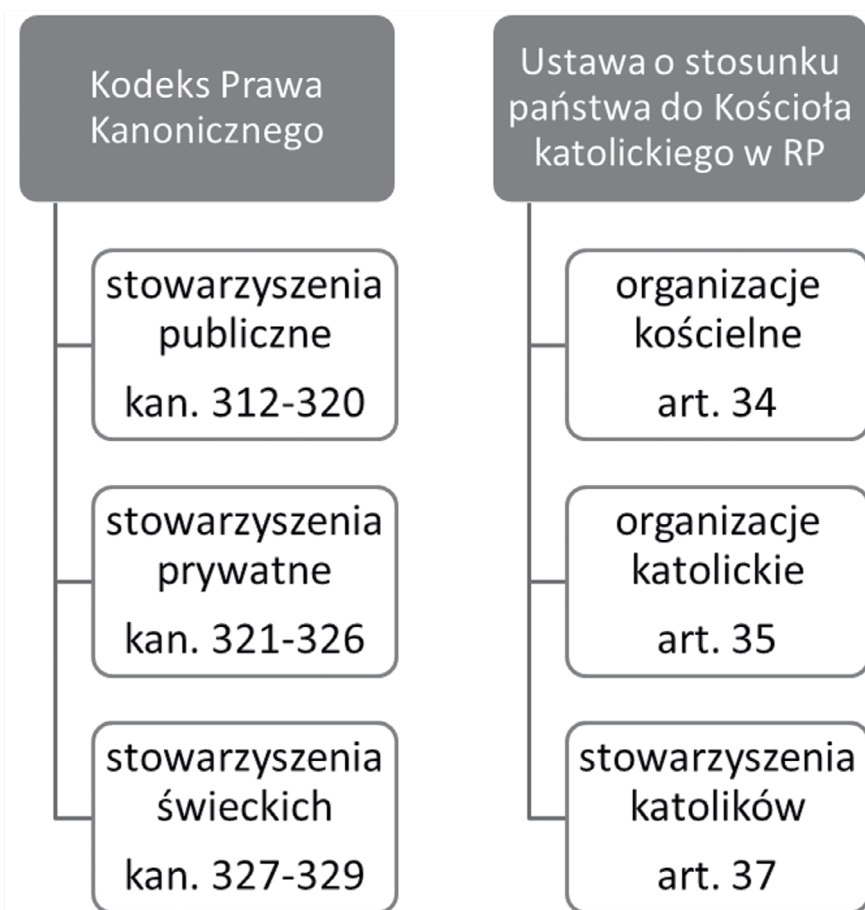
Organizacjami kościelnymi są organizacje zrzeszające osoby należące do Kościoła katolickiego. Warunkiem koniecznym zaliczenia danej organizacji do organizacji kościelnych, jest to, aby była bądź to erygowana przez władzę kościelną, bądź założona przez wiernych z udziałem proboszcza, rektora kościoła lub przełożonego zakonnego, za zezwoleniem władzy kościelnej¹⁵. Odnosząc podział zaproponowany w ustawie do systematyki stowarzyszeń w Kodeksie Prawa Kanonicznego, należy stwierdzić, że chodzi tu zatem o stowarzyszenia zarówno publiczne, jak i prywatne. Organizacje kościelne powinny realizować cele określone w kan. 298 KPK. Do tego rodzaju organizacji nie stosuje się przepisów ustawy Prawo o stowarzyszeniach.

Na gruncie omawianej ustawy pojęcie organizacji katolickich zostało zdefiniowane w art. 35. Organizacjami katolickimi są: 1) organizacje założone za aprobatą władzy kościelnej, 2) które działają w łączności z hierarchią kościelną, 3) dla których władza kościelna zatwierdziła kapelana lub asystenta kościelnego. W odróżnieniu od organizacji kościelnej, organizacja katolicka nie musi być erygowana przez władzę kościelną. Na gruncie prawa kanonicznego, organizacjami katolickimi będą więc przede wszystkim stowarzyszenia prywatne. Cele organizacji katolickich, podobnie jak w przypadku organizacji kościelnych, określone są przez prawo kanoniczne w kan. 298 KPK. Do organizacji katolickich mają zastosowanie przepisy ustawy Prawo o stowarzyszeniach, z wyjątkiem tych sytuacji, które są uregulowane w ustawie wyznaniowej¹⁶.

Stowarzyszeniami katolików są stowarzyszenia zrzeszające katolików, niebędące organizacjami kościelnymi lub katolickimi, które realizują ideały chrześcijańskie według własnego programu. Stowarzyszenia katolickie działają na podstawie przepisów prawa polskiego i własnych statutów. Do tej formy zrzeszania się zastosowanie mają w pełnym zakresie przepisy prawa o stowarzyszeniach. Cele takich stowarzyszeń powinny nie być sprzeczne z doktryną Kościoła katolickiego.

15 B. Rakoczy, *Komentarz do ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP*, Warszawa 2008, s. 233.

16 Szerzej: K. Krzysztofek, *Stowarzyszenia Kościoła Katolickiego w świetle norm prawa polskiego i prawa kanonicznego*, w: *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009)*, red. D. Walencik, Katowice 2009, s. 107–113.

Schemat przedstawiający uregulowanie poszczególnych form stowarzyszania się wiernych w ustawie wyznaniowej i w Kodeksie Prawa Kanonicznego.

3. Organizacyjne i majątkowe aspekty funkcjonowania stowarzyszeń wiernych

Zagadnienie stowarzyszania się wiernych Kościoła katolickiego pozostaje w sferze regulacji konkordatowej oraz bezsprzecznie łączy się z problematyką relacji państwo – Kościół. W Polsce, relacje te oparte zostały na zasadzie wzajemnego poszanowania autonomii i niezależności¹⁷. W przedmiotowym

¹⁷ Art. 25 ust. 3 Konstytucji RP – Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.

zakresie wyrazem tego jest art. 2 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP, który stanowi, że Kościół rządzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonuje władzę duchową i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami. Ustawodawca państwowy przyznaje zatem Kościołowi katolickiemu swoistą autonomię w zakresie tworzenia przepisów prawnych odnoszących się do: 1) spraw wewnętrznych Kościoła, 2) wykonywania władzy duchowej, 3) wykonywania władzy sądowniczej, 4) zarządzania swoimi sprawami. W kontekście problematyki niniejszego artykułu, szczególne znaczenie ma zwrot „zarządza swoimi sprawami”. Uprawnienie to należy interpretować jako przyznanie Kościołowi prawa do tworzenia regulacji obowiązującej w ramach jego struktur, zaś jej przedmiotem mogą być m.in. zasady administrowania majątkiem kościelnym¹⁸. Zagadnienie stowarzyszania się wiernych, którzy jednocześnie podlegają przepisom prawa polskiego, należy do spraw mieszanej natury (*res mixtae*). Są to takie sprawy, w których występuje konkurencja kompetencji Kościoła katolickiego i państwa¹⁹. W związku z powyższym, podstawą prawną funkcjonowania stowarzyszeń wiernych w obrocie prawnym i gospodarczym są nie tylko przepisy prawa kanonicznego, ale także przepisy polskiego prawa cywilnego i handlowego, ustaw wyznaniowych oraz prawa o stowarzyszeniach. W prawie polskim stowarzyszenia dzielą się na stowarzyszenia rejestrowe (*sensu stricte*) i stowarzyszenia zwykłe, będące uproszczoną formą stowarzyszeń. Stowarzyszenia zwykłe charakteryzują się tym, że nie mogą 1) prowadzić działalności gospodarczej; 2) przyjmować darowizn, spadków, zapisów, korzystać z ofiarności publicznej, a ich majątek może pochodzić wyłącznie ze składek członkowskich; 3) zrzeszać osób prawnych; 4) łączyć się w związki stowarzyszeń; 5) powoływać terenowych jednostek organizacyjnych. Stowarzyszenia zwykłe nie posiadają także osobowości prawnej w prawie polskim²⁰. Ze względu na znaczne uproszczenie struktury organizacyjnej stowarzyszeń zwykłych, kolejne uwagi odnosić się będą do stowarzyszeń, które podlegają zarejestrowaniu.

3.1. Organizacje kościelne

Spośród wszystkich, przewidzianych ustawą form zrzeszania się wiernych, najszersza autonomia została przyznana organizacjom kościelnym. Podstawowym tego wyrazem jest fakt, że w odniesieniu to tych organizacji nie mają za-

18 B. Rakoczy, *Komentarz do ustawy...*, s. 34.

19 Tamże, s. 31.

20 A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2014, s. 789.

stosowania przepisy ustawy prawo o stowarzyszeniach. Można sądzić, że taki stan rzeczy wynika niejako z istoty organizacji kościelnych, które, będąc erygowane przez władzę kościelną lub wiernych z udziałem przedstawicieli tej władzy, przynależą do hierarchicznej struktury Kościoła znacznie bardziej, aniżeli inne formy zrzeszeń, które tworzone są z inicjatywy wiernych i przez nich samych. Podstawą prawną funkcjonowania organizacji kościelnych są zatem rozwiązania zawarte w Konkordacie z 1993 roku, ustawy wyznaniowej, przepisy innych ustaw, oraz przepisy prawa kanonicznego. Pomimo tego, że w odniesieniu do organizacji kościelnych nie ma zastosowania art. 2 ust. 1 prawa o stowarzyszeniach, wedle którego, stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych, podkreślić należy, że wszystkie wymienione przez ustawodawcę przymioty stowarzyszenia, w odniesieniu do organizacji kościelnych są respektowane. Immamentną cechą organizacji kościelnych jest ich niezarobkowy charakter, na co wskazuje treść kan. 215. Organizacje kościelne, realizując swoje cele statutowe, choćby te nakierowane były wyłącznie na doprowadzenie wszystkich wiernych do zbawienia, działają jednak w sferze doczesnej, regulowanej w dodatku przez państwo. W zakresie stosunków cywilnoprawnych, organizacja kościelna może działać w dwojaki sposób. Pierwszą możliwością, jaką przewiduje ustawodawca, jest występowanie tejże organizacji jako kościelnej jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej prawa polskiego, działającej w ramach kościelnej osoby prawnej, która ją utworzyła. Drugą zaś – posiadanie przez organizację kościelną osobowości prawnej²¹. Pierwsze z przyjętych rozwiązań oznacza, że organizacja kościelna funkcjonuje w obrocie prawnym jedynie na zasadzie organizacyjnego wyodrębnienia z macierzystego podmiotu i nie występuje jako odrębna osoba prawna. Organizacja kościelna może też uzyskać odrębną osobowość prawną w trybie określonym w art. 10 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP. Nabycie osobowości prawnej następuje w drodze rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych i administracji.

Podmiotem, który na ogół dokonuje erekcji organizacji kościelnej, jest kompetentna władza kościelna, dlatego przeważnie organizacje kościelne posiadają w prawie kanonicznym status stowarzyszeń publicznych. Kompetentną władzą dla utworzenia organizacji ogólnopolskiej jest Konferencja Episkopatu Polski, natomiast dla organizacji o zasięgu diecezjalnym – biskup diecezjalny. W związku z tym, że do organizacji kościelnych nie mają zastosowania przepisy ustawy prawo o stowarzyszeniach, nie podlegają one ustawowemu

21 Por. B. Rakoczy, *Komentarz do ustawy...*, s. 233.

obowiązkowi rejestracji. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy organizacja kościelna staje się podmiotem prowadzącym działalność gospodarczą. Podstawą prawną prowadzenia tej działalności, są wtedy przepis ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, organizacja zaś podlega wpisowi do rejestru przedsiębiorców. Kompetentnej władzy, a więc w sprawach ogólnopolskich Episkopatowi, a sprawach diecezjalnych biskupowi, przysługuje szereg uprawnień, do których należą między innymi: prawo zatwierdzania statutów i wprowadzania zmian do nich (kan. 314); prawo i obowiązek wizytowania stowarzyszeń (kan. 305 § 1); prawo do wyznaczenia pełnomocnika, aby ten kierował przejściowo stowarzyszeniem w imieniu kompetentnej władzy (kan. 318 § 1). Każde stowarzyszenie musi posiadać statut i organy wewnętrznej władzy. Warunkiem koniecznym powstania stowarzyszenia jest powołanie władz statutowych. Stowarzyszenie może swobodnie podejmować inicjatywy odpowiadające celom, dla których realizacji zostało utworzone, a także swobodnie zarządzać posiadanymi dobrami, zgodnie z postanowieniami statutu, pod nadrzędnym jednak zwierzchnictwem władzy kościelnej (kan. 315 i 319). Też władzy winno także zdać dokładne sprawozdanie z wydatków, zebranych danin i ofiar. Dobra materialne posiadane przez organizacje kościelne posiadają status dóbr kościelnych. Te zaś objęte są regulacją ustawową Kodeksu Prawa Kanonicznego w kan. 1273–1289. Prawo Kościoła i jego osób prawnych do nabywania, posiadania i zbywania mienia ruchomego i nieruchomego, nabywania i zbywania innych praw oraz zarządzania swoim majątkiem wynika także z przepisów ustawy wyznaniowej²². Szczegółowe zasady zarządu majątkiem stowarzyszenia powinny zostać zawarte w statucie, przy czym postanowienia statutu nie mogą być sprzeczne z przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego. Zarząd dóbr kościelnych należy do tego, kto bezpośrednio kieruje osobą, do której dobra należą, chyba, że co innego postanawiają statuty, przy zachowaniu prawa ordynariusza do interweniowania w wypadku zaniedbań zarządcy. Zarządca nieważnie wykonuje czynności, które przekraczają granice i sposób zwyczajnego zarządzania, jeśli nie uzyskał wcześniej pisemnego upoważnienia ordynariusza²³. W statutach winny być określone czynności przekraczające granice i sposób zwyczajnego zarządzania. Jeśli statuty o tym milczą, biskup diecezjalny, wysłuchawszy rady ekonomicznej, powinien określić tego rodzaju czynności w odniesieniu do podległych mu osób²⁴. Z reguły czynnościami

22 Art. 52 Ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej.

23 Por. kan. 1281 KPK.

24 Por. kan. 1277 KPK.

mi przekraczającymi zwykły zarząd są: 1) zakup i sprzedaż nieruchomości; 2) zakup lub sprzedaż ruchomości powyżej pewnej wartości; 3) obciążenie majątku prawem zastawu lub hipoteką; 4) zaciągnięcie pożyczki lub kredytu powyżej pewnej wysokości; 5) przystąpienie do spółki prawa handlowego, zbycie udziałów w niej; 6) zwolnienie dłużnika z długu powyżej pewnej wysokości²⁵. Organizacja kościelna nie jest zobowiązana odpowiadać za czynności nieważnie podjęte przez zarządcę, za wyjątkiem sytuacji, gdy odniosła z nich korzyść²⁶. Majątek stowarzyszeń publicznych – organizacji kościelnych – na ogół tworzą: składki członkowskie, darowizny, spadki i zapisy, dochody z własnej działalności gospodarczej stowarzyszenia – o ile jest prowadzona, dochody z ruchomości i nieruchomości, dochody z praw majątkowych. Zgodnie z kan. 320 stowarzyszenia erygowane przez Konferencję Biskupów mogą zostać przez nią zniesione, podobnie biskup posiada kompetencję do zniesienia stowarzyszenia, które erygował. Majątek pozostały po likwidacji stowarzyszenia, powinien zostać rozdysponowany zgodnie z postanowieniami statutów. Organem nadzoru dla organizacji kościelnej jest władza kościelna właściwa do jej powołania²⁷. Ustawodawca kościelny nie określa sposobu nadzoru. Jak wskazuje T. Rakoczy, brak norm pozytywnych dotyczących nadzoru nad stowarzyszeniami można uzupełnić, odnosząc się do nadzoru innych osób prawnych. W tej materii postuluje skorzystać z kan. 683 § 1 odnoszącego się do prawa wizytacji kościołów, szkół, prac apostolskich i charytatywnych podejmowanych przez instytuty zakonne. Uzupełnieniem prawa powszechnego w tym względzie mogą być także postanowienia statutów²⁸.

3.2. Organizacje katolickie

W odróżnieniu do organizacji kościelnej, organizacja katolicka nie może być erygowana przez władzę kościelną. Wystarczy, aby powstała za aprobatą władzy kościelnej. W praktyce będą to więc przede wszystkim stowarzyszenia prywatne. Władza kościelna, która aprobuje organizację katolicką, zobowiązana jest przydzielić jej kapelana lub asystenta kościelnego – jest to kapłan, który nie pozostaje w randze kapelana. W przypadku organizacji kościelnych ustawodawca wyraźnie wskazał, że nie mają do nich zastosowania przepisy ustawy prawo o stowarzyszeniach²⁹. Do organizacji katolickich mają natomiast zastosowanie

25 P. Kaleta, *Kościelne prawo majątkowe*, Lublin 2014, s. 150–161.

26 Por. kan. 1281 § 3 KPK.

27 Por. kan. 305 KPK.

28 T. Rakoczy, *Stowarzyszenia publiczne...*, s. 332.

29 B. Rakoczy, *Komentarz do ustawy...*, s. 235.

przepisy prawa o stowarzyszeniach, z wyjątkiem sytuacji, które uregulowane są w ustawie wyznaniowej³⁰. Stowarzyszenie (*sensu stricte*) może zostać utworzone przez co najmniej 15 osób fizycznych. Osoby te uchwalają statut stowarzyszenia i wybierają komitet założycielski. Minimalne składniki statutu określa przykładowo art. 10 ust. 1 Ustawy Prawo o stowarzyszeniach: 1) nazwa; 2) teren działania; 3) cele i sposoby realizacji; 4) sposoby nabywania i utraty członkostwa; 5) prawa i obowiązki członków; 6) władze stowarzyszenia, tryb dokonywania ich wyboru; 7) sposób reprezentowania stowarzyszenia i zaciągania zobowiązań majątkowych; 8) warunki ważności uchwał stowarzyszenia; 9) sposób pozyskiwania środków finansowych i ustanawiania składek członkowskich; 10) zasady dokonywania zmian statutu; 11) sposób rozwiązania stowarzyszenia; 12) struktura organizacyjna. Organizacje katolickie podlegają zarejestrowaniu. Komitet założycielski wraz z wnioskiem o rejestrację składa do sądu rejestrowego statut, listę założycieli, protokół z wyboru komitetu założycielskiego oraz informację o adresie tymczasowej siedziby stowarzyszenia. W postępowaniu rejestrowym sąd bada, czy zadeklarowane cele i sposoby ich realizacji są zgodne z przepisami prawa. Cele, jakie może realizować organizacja katolicka, podobnie jak w przypadku organizacji kościelnych, wymienione są przykładowo w ustawie wyznaniowej³¹. Warunkiem jest, aby cele były zgodne z nauką Kościoła katolickiego. Sąd wydaje postanowienie o zarejestrowaniu stowarzyszenia po stwierdzeniu, że jego statut jest zgodny z przepisami prawa oraz założyciele spełniają wymagania określone w ustawie. Wpis dokonywany jest do Krajowego Rejestru Sądowego – rejestr stowarzyszeń, organizacji społecznych i zawodowych. Zarząd i kierowanie stowarzyszeniami prywatnymi, prawo kanoniczne powierza wiernym³². Prawo o stowarzyszeniach przewiduje trzy obligatoryjne organy: 1) walne zebranie członków/delegatów; 2) organ kontroli; 3) zarząd. Ponadto statut stowarzyszenia może przewidywać powołanie organów fakultatywnych. Najwyższą władzą organizacji katolickiej jest walne zebranie. Organ ten nie jest organem kadencyjnym i w ogóle nie podlega powołaniu. Tworzą go wszyscy członkowie stowarzyszenia po jego zarejestrowaniu. Walne zebranie stowarzyszenia jest organem kolegialnym, który decyzje podejmuje w formie uchwał. Drugim organem, który przewiduje ustawa, jest organ kontroli wewnętrznej. Zasady jego działania powinny zostać uregulowane w statucie. Przy określaniu kompetencji organu kontroli, należy mieć na względzie, że w ustawie nie użyto

30 Art. 35 ust. 3 Ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej.

31 Art. 35 ust. 2 Ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej.

32 Por. kan. 321 KPK.

sformułowania „organ nadzoru”. Pojęcia nadzoru i kontroli w prawie mają określone znaczenie, przy czym drugie pojęcie jest treściowo węższe. Należy przyjąć, że kontrola polega przede wszystkim na prawie wglądu w działalność stowarzyszenia oraz ewentualnym żądaniu wyjaśnień i informacji. Nadzór zaś charakteryzuje się tym, że w jego ramach mogą być podejmowane decyzje wiążące dla kontrolowanego. Nadzór nad organizacjami katolickimi zarezerwowany jest dla podmiotów, które nie są jednocześnie ich organami. Kolejnym obligatoryjnym organem, tak organizacji katolickiej jak i każdego innego stowarzyszenia, jest zarząd. Podstawowe zadania zarządu to kierowanie stowarzyszeniem i jego reprezentacja³³. Organizacje kościelne, na mocy art. 52 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP, posiadają możliwość prowadzenia działalności gospodarczej. Według przedmiotowego przepisu, Kościołowi i jego osobom prawnym przysługuje prawo nabywania, posiadania i zbywania mienia ruchomego i nieruchomości, nabywania i zbywania innych praw oraz zarządzania swoim majątkiem. W przypadku organizacji katolickich, uprawnienie do prowadzenia działalności gospodarczej wynika z art. 34 ustawy Prawo o stowarzyszeniach – stowarzyszenie może prowadzić działalność gospodarczą według ogólnych zasad określonych w odrębnych przepisach. Dochód z działalności gospodarczej stowarzyszenia służy realizacji celów statutowych i nie może być przeznaczony do podziału między jego członków. Zasady prowadzenia działalności gospodarczej są takie same jak w przypadku organizacji kościelnych, bowiem ich wspólną podstawą prawną jest ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Majątek organizacji kościelnych i stowarzyszeń w ogóle, powstaje ze składek członkowskich, darowizn, spadków, zapisów, dochodów z własnej działalności, dochodów z majątku stowarzyszenia oraz z ofiarności publicznej³⁴. Zgodnie z kan. 325, prywatne stowarzyszenie wiernych zarządza w sposób wolny tymi dobrami, które posiada, zgodnie z przepisami statutów, z zachowaniem jednak prawa kompetentnej władzy kościelnej do nadzorowania, by dobra były użyte na cele stowarzyszenia. Dobra doczesne stowarzyszeń prywatnych nie stanowią dóbr kościelnych, dlatego nie podlegają przepisom Księgi V Kodeksu Prawa Kanonicznego, lecz rządzą się przepisami statutów stowarzyszenia³⁵. Statuty te muszą jednak uzyskać potwierdzenie ze strony kompetentnej władzy kościelnej, którą jest, *per analogiam*, władza właściwa do erygowania stowarzyszeń publicznych. W przypadku likwidacji organizacji katolickiej do jej majątku

33 A. Kidyba, *Prawo handlowe...*, s. 795.

34 Art. 33 Ustawy Prawo o stowarzyszeniach.

35 Por. J. L. Guiterrez, *Komentarz do kan. 325*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* red. P. Majer, Kraków 2011, s. 299.

stosuje się odpowiednio przepisy o majątku zlikwidowanych kościelnych osób prawnych, chyba że ich statut stanowi inaczej.

3.3. Stowarzyszenia katolików

Organizacje inne niż kościelne i katolickie, zrzeszające katolików, realizują ideały chrześcijańskie według własnych programów, działając wyłącznie na podstawie ogólnie obowiązujących przepisów prawa oraz swoich statutów. Stowarzyszenia katolików podlegają rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym i uzyskują osobowość prawną w chwilę wpisu do rejestru. Dla funkcjonowania takich stowarzyszeń nie jest konieczne erygowanie ich przez władzę kościelną lub aprobowanie z jej strony. Do takich stowarzyszeń w pełni mają zastosowanie przepisy prawa o stowarzyszeniach. Specyfika stowarzyszeń katolików polega na ich szczególnym składzie osobowym i celach, które realizują. Sama nazwa „stowarzyszenia katolickie” nie jest jednak ustawowym wymogiem, że członkami takich stowarzyszeń mogą być wyłącznie katolicy. Sąd rejestrowy podczas rejestracji stowarzyszenia, ani żaden inny organ, nie nadaje stowarzyszeniu formalnego statusu stowarzyszenia katolickiego. Stowarzyszenia katolików nie są zatem odrębną grupą stowarzyszeń. Chodzi tu raczej o wyrażenie woli przez ustawodawcę, że katolicy mogą także realizować swoje prawo do zrzeszania się, również poza organizacjami kościelnymi i katolickimi³⁶.

***

Przedmiotem niniejszego artykułu, było przedstawienie organizacyjnych i majątkowych aspektów funkcjonowania stowarzyszeń wiernych w prawie polskim i prawie kanonicznym. Jak wynika z analizy przeprowadzonych przepisów, uregulowanie tej kwestii, mimo że zostało dokonane w znacznej liczbie aktów prawnych, jest wewnątrznie spójne, a samo stowarzyszenie się jest postrzegane w obu porządkach prawnych jako jedno z najważniejszych praw człowieka. Z ogółu stowarzyszeń, ustawodawca państwowi wyodrębnił grupę stowarzyszeń, których konstrukcja prawna została przewidziana jako forma zrzeszania się dla katolików. W istocie jednak, spośród tych trzech form zrzeszania się – organizacji kościelnych, organizacji katolickich i stowarzyszeń katolików – tylko te pierwsze posiadają realną autonomię ze strony państwa. Ustrój i wewnętrzna struktura tych stowarzyszeń jest niezależna od rozwiązań prawnych przewidzianych przez ustawę o stowarzyszeniach, zaś

---

36 B. Rakoczy, *Komentarz do ustawy...*, s. 243.

majątek organizacji kościelnych posiada status dóbr kościelnych, których zarząd regulowany jest przepisami kościelnego prawa majątkowego.

ORGANISATION AND PROPERTY ASPECTS OF THE OPERATIONS OF CATHOLIC CHURCH ASSOCIATIONS IN THE LIGHT OF THE POLISH LAW AND THE CANON LAW

Summary

The right of association is one of the pillars of a democratic state ruled by law. In the Polish legal system, the right of association are enshrined in Article 12 of the Polish Constitution. Numerous provisions of international law also refer to it, making them one of the most important human rights. The Catholic Church also supports the association of their believers. The right of association and the scope of this right were laid in the Code of Canon Law in 1983. The issue of association of the faithful, who are also subject to the provisions of Polish law, must be for the mixed nature (*res mixtae*). This dualism of legal regulation of association, seriously hampers the proper interpretation of the rules derived from two different from each other legal systems. The purpose of this article is to present, in a comparative context, the Polish law the regulations of the Polish and the canonical law forming a right of the faithful to associate with a particular taking into account the property and organizational functioning of this kind of associations.

Słowa kluczowe: stowarzyszenia wiernych, prawo do stowarzyszania się, kościelne prawo majątkowe

Key words: associations of the Christian Faithful, norms for Associations of the Christian Faithful, ecclesiastical property law

BIBLIOGRAFIA

- Guterrez J. L., *Komentarz do kan. 325*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* red. P. Majer, Kraków 2011, s. 299.
- Hiervada J., *Komentarz do kan. 215*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* red. P. Majer, Kraków 2011.
- Jabłoński M., *Spółeczeństwo obywatelskie – dylematy konstytucyjnoprawne*, w: *Prawna działalność instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, red. J. Blicharz, J. Boć, Wrocław 2009, s. 23.
- Kaleta P., *Kościelne prawo majątkowe*, Lublin 2014.
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 14 grudnia 2007 (Dz. Urz. UE C.07.303.01).
- Kidyba A., *Prawo handlowe*, Warszawa 2014.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483) Art.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).
- Krzysztofek K., *Stowarzyszenia Kościoła Katolickiego w świetle norm prawa polskiego i prawa kanonicznego*, w: *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009)*, red. D. Walencik, Katowice 2009, s. 107–113.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 38, poz. 167).
- Ordon M., *Stowarzyszenia i organizacje religijne*, w: *Prawo wyznaniowe*, wyd. 2, red. H. Misztal, P. Stanisław, Lublin 2003, s. 361.
- Pawluk T., *Idea podstawowych praw człowieka w prawie kościelnym*, „Prawo Kanoniczne” 22/1979, s. 39.
- Rakoczy B., *Komentarz do ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP*, Warszawa 2008.
- Rakoczy T., *Publiczne stowarzyszenia wiernych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, Gniezno 2010.
- Ura E., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2012, s. 45.
- Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1989 Nr 29 poz. 154).
- Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2001 r., Nr 79, poz. 855 z późn. zm.).